TERITORIJALNI PRISTUP KAO POLAZIŠTE ZA PLANIRANJE RURALNOG RAZVOJA

dr.sc. Jasenka Kranjčević, dipl.ing.arh.

KRATAK SAŽETAK

Kada se prilikom planiranja ruralnog razvoja uzimaju u obzir samo ekonomski, ili socijalni elementi, a ne i prostorni, mogu se izazvati negativne transformacije u prostoru. Činjenica je da prostor predstavlja važan resurs koji zahtijeva posebnu pažnju, a posebno prilikom planiranja ruralnog razvoja. Prostorno planiranje je instrument za stvaranje kvalitetnih promjena u ruralnom prostoru, a može biti poveznica između različitih sektora (turizam, poljoprivreda, zaštita okoliša, itd.). Stoga prostorni, odnosno teritorijalni, pristup u planiranju ruralnog razvoja ima veliku ulogu u očuvanju i razvoju ruralnog prostora.

Uvod:

Svjedoci smo sve bržih socijalnih, ekonomskih, kulturnih promjena, kako na globalnoj, tako i na europskoj razini, koje utječu na transformaciju ruralnog prostora. Grade se prometnice, šire se naselja, a statistički pokazatelji govore kako se sve više povećava površina izgrađenog i uređenog prostora u odnosu na prirodni. Za očekivati je da će ruralni prostor biti izložen brojnim i dugotrajnim promjenama. Nije moguće sa sigurnošću utvrditi kako će se i u kojoj mjeri prostor mijenjati, no sigurno je da će do određenih promjena doći. Stoga si možemo postaviti dva pitanja: Kako i koliko planiranje ruralnog razvoja može imati utjecaj, na prostor a time i na njegovu transformaciju? Kakvi su izgledi i mogućnosti korištenja prostornog planiranja za planiranje ruralnog razvoja?

Transformacija ruralnog prostora

Ruralni prostor i ruralne općine već su godinama pod brojnim i različitim pritiscima. Pritisci su posljedica prvenstveno promijenjenih ekonomskih uvjeta i društvenih modernizacijskih procesa (ŠTAMBUK, 1997). Od općina i ruralnog prostora traži se da budu konkurentni na tržištu, poštuju načela održivog razvoja, a da pri tome njihov prostor uspješno obnaša sve više različitih funkcija (multifunkcionalnost). Zato se s pravom možemo upitati koliko i kako će se promijeniti prostor ispunjavajući ove zahtjeve?

Činjenica je da se, resurs prostor stalno mijenja, kao i njegovo značenje. Ako se samo sagleda utjecaj tehnološkog napretka u poljoprivredi na prostor (koji je izazvao socijalne i gospodarske promjene), vidljive su značajne promjene. Zbog tehnološkog napretka ruralni prostor sve je dostupniji i sve se više koristi kao prostor za zabavu i/ili odmor. Korisnicima i stanovnicima ruralnog prostora sve su manje važni vitalni lokacijski faktori naselja (dostupnost tla, vode, obrambena sigurnost, itd.), a više su usredotočeni na tržište, najamnine, troškove izgrađenog zemljišta, odmor, obrazovanje, očuvanje prirodne i kulturne baštine, zaštitu okoliša, itd. U selo i ruralni prostor unosi se sve više elemenata gradskog načina života, a razlike u načinu života između sela i grada sve se više smanjuju. Stoga se može reći da se selo sve više urbanizira i gubi svoja tradicionalna obilježja (MARINOVIĆ-UZELAC, 2001).

Prostor kao resurs

Spoznaje o vrijednosti prostora razmjerno su novijeg datuma i javljaju se nakon spoznaje o njegovoj sve većoj ugroženosti. Prostor kao resurs sve više dobiva na značenju i vrijednosti (ekonomskoj, ekološkoj i estetskoj) kako na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj, tako i na europskoj razini. Zbog brojnih povijesnih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih različitosti, niti u Europi, niti u Hrvatskoj nisu uspostavljeni jedinstveni kriteriji kojima se prate promjene u prostoru (KRANJČEVIĆ, 2005) pa tako ni i ruralnom prostoru. Statistički gledano podatci o stanju u prostoru iskazuju se s demografskim podatcima, stopom nezaposlenosti, količinom proizvodnje, itd. Još nisu uspostavljeni kriteriji koji bi prikazivali promjene u prostoru s ekološkog, ili estetskog stanovišta.

Činjenica je da se funkcije sela i ruralnog prostora mijenjaju. Poljoprivredna funkcija kao osnovna gospodarska grana ruralnog prostora gubi na značaju, iako dominira svojom površinom i pojavom u prostoru (ŠTAMBUK, 2002), a sve značajnije postaju stambena i turistička funkcija. Iako turizam kao gospodarska grana s jedne strane pokazuje veću fleksibilnost u odnosu na poljoprivredu, s druge strane turizam ima sve veće zahtjeve prema prostoru (površine zemljišta i veličine građevine) i njegovom transformacijom. Zanimljiv je i podatak da se zbog povećanja životnog standarda, u selu grade površinom i kubaturom sve veće stambene i gospodarske površine te se povećava građevinsko područje sela iako se statistički smanjuje broj stanovnika (JAHNKE, 2000.). Za razvoj turizma može se reći da prilikom određivanja vrijednosti prostora važnu ulogu ima onaj dio koji se odnosi na oblikovanje prostora i arhitekture (estetska vrijednost). U ruralnom prostoru veću tržišnu vrijednost ima ono zemljište koje je kroz prostorne planove određeno kao građevinsko.

Bez obzira što ruralni prostor predstavlja konačni prirodni resurs koji se može obnavljati, ipak je neizvjesna sposobnost tog resursa da dugoročno zadovolji rastuće potražnje poljoprivrede, stanovanja i turizma.

Ekonomska, ekološka ili estetska vrijednost prostora može se smanjiti zbog neprimjerene i bespravne izgradnje, izgradnje prometnica, energetskih objekata, eksploatacijom prirodnih resursa, građevinskim zahvatima na vodama, neprimjerenim poljoprivrednim aktivnostima (sječom šumaraka i šuma, sadnjom monokultura, neprimjerenim komasacijama, itd.). Zato je velika odgovornost, između ostalih, i na jedinicama lokalne samouprave koji su glavni nositelji razvoja.

Zbog sve veće dominacije stambene i turističke funkcije s jedne strane i sve većih ekoloških zahtjeva spram okoliša s druge strane, općinama postaju veliko financijsko opterećenje izgradnja infrastrukture (vodovod, kanalizacija, plin, prometnice, pročistači otpadnih voda, deponiji otpada, itd.). Mnoge manje seoske općine ne mogu svojim snagama svladati porast uvjeta i zahtjeva te trebaju pomoć. Rješenja se mogu tražiti u oblicima međuopćinske suradnje (izgradnja većih infrastrukturnih objekata).

Može se reći da je cilj ruralnog razvoja stvaranje jednakovrijednih kvalitetnih uvjeta života (rada i odmora) na svim prostorima. Od ruralnog prostora očekuje se da se čovjek u njemu osjeća dobro, traži se kulturni život te privlačno okruženje za život, rad i odmor. Traži se i blizina posla, a od lokalne zajednice (uprave i samouprave) da pruže čitav niz kvalitetnih usluga (dobru opremljenost društvenom i tehničkom infrastrukturom te uslugama).

Prostor kao kapital

U zemljama članicama EU prostor se sve više shvaća kao resurs, odnosno teritorijalni kapital, (koji osim ekonomske ima socijalnu i kulturnu vrijednost) te se na najvišoj razini EU priprema dokument «Stanje i perspektive prostora/teritorija EU»[1]. Prema tom dokumentu svaka bi zemlja izradila svoju politiku teritorijalnog razvoja, kojim bi se, između ostalog, planirala teritorijalnu povezanost unutar svog i EU teritorija. Zemljama članicama predlaže se da svoje regionalne i nacionalne politike teritorijalnog razvoja više usredotoče na istraživanje regionalnih potencijala i teritorijalnog kapitala kako bi mogle ostvariti teritorijalnu povezanost (territorial cohesion) koja je predviđena i nacrtom Ustava EU. Teritorijalna povezanost svakako bi trebala biti integralni dio socijalne i ekonomske povezanosti.

U planerskom smislu izazov je kako što više iskoristiti teritorijalni kapital onih područja koja imaju slabu gospodarsku strukturu, ili koje karakteriziraju prostorni ili geografski nedostatci. Sagledavajući prostor na taj način, isti (a ne samo građevina i infrastruktura) se može promatrati kao proizvod koji ima svoju vrijednost (kulturnu, prirodnu, povijesnu, tržišnu, itd.).

Kako u zemljama članicama EU ne postoji jedinstveno upravljanje teritorijalnim razvojem, teritorijalna dimenzija razvoja ne može se uzeti u obzir na eksplicitan i strukturirani način već implicitan.

I u Hrvatskoj prostor se sve više promatra kao teritorijalni kapital. Zato se i kod nas sve više počinju koristiti pojmovi kao npr.: upravljanje prostorom, prostorna ekonomija, teritorijalna povezanost, teritorijalni kapital, politika teritorijalnog razvoja, itd. Da bi se prostor mogao sagledati s ekonomskog aspekta, isti se iskazuje: cijenama nekretnina, uređenim tržištem nekretnina, otvaranjem tržišta nekretnina nerezidentima (MIHALJEK, 2005), vrstom i stupnjem izgrađenosti infrastrukture, razinom i kvalitetom proizvodnje, zapošljavanjem, itd.

Zato prostorno planiranje u ruralnom prostoru može imati veliku ulogu u očuvanju i razvoju ruralnog prostora, jer pogrešno korištenje prostora može smanjiti vrijednosti prostora.

Zato je važno s prostornog aspekta prilikom određivanja namjene prostora postavi pitanje što se gospodarski dugoročno može koristiti od njegovih vrijednosti. Tržišna vrijednost može iskrivljeno odrediti vrijednost prostora.

ZAKLJUČAK

Ukoliko se planiranje ruralnog razvoja bazira samo na ekonomskom, ili socijalnom pristupu, a ne i prostornom, isti može izazvati negativne promjene u prostoru. Zato je važno pratiti stanje i promjene kao i trendove u prostoru. Prostorni pristup može biti polazište prilikom planiranja ruralnog razvoja te imati važnu ulogu u stvaranju kvalitetnih promjena. Također, prostorni pristup može biti poveznica između različitih sektora (turizam, poljoprivreda, zaštita okoliša, itd.). Briga o prostoru ne podrazumijeva samo izradu i donošenje prostornih planova. Izrada prostornih planova kao i planiranje ruralnog razvoja danas zahtijeva profesionalno znanje i vođenje integralnih procesa. Pri tome se misli na promjenu kulture planiranja kao i visoku civilizacijsku razinu, što između ostalog podrazumijeva uvažavanje različitih prostornih vrijednosti (ekonomskih, ekoloških i estetskih). Prostorni pristup u planiranju ruralnog razvoja treba povezivati sa stvarnim socijalnim, ekonomskim, kulturnim i političkim promjenama.

Prostorno planiranje može biti instrument za stvaranje kvalitetnih promjena prilikom planiranja ruralnog razvoja, a može biti poveznica između različitih sektora (turizam, poljoprivreda, zaštita okoliša, itd.). Ukoliko se prilikom planiranja ruralnog razvoja uzmu u obzir samo ekonomski, ili socijalni elementi, a ne i prostorni, mogu se izazvati negativne transformacije prostora. Sve navedeno ukazuje da prostor/teritorij predstavlja važan resurs koji zahtijeva posebnu pažnju te pažljivo usklađenje ekonomskih, ekoloških i estetskih zahtjeva. Zato prostorno planiranje može imati veliku ulogu u očuvanju i razvoju ruralnog prostora. Pogrešno korištenje prostora može smanjiti vrijednost prostora u svakom smislu.

LITERATURA

1. Jahnke, Peter (2000): Dorferneuerung vor neuen Herausforderung, referat am 2. Münchener Tage der Bodenordnung und Landentwicklung, Materialensammlung, Heft 24., (ur. H. Magel und S. Haury), München, Technische Universität München, s. 19-26

2. Kranjčević, Jasenka (2005): Accession to the European Union and physical (spatial) planning in Croatia, in: Croatian accession to the European Union, Faching the Challenges of negotiations, Zagreb, Institut za javne financije and Friedrich Ebert Stiftung, s. 229-248

[1]The Territorial State and Perspectives of the European Union Document, Towards a Stronger European Territorial Cohesion in the Light of the Lisbon and Gothenburg Ambitions – First draft, 26. June 2006.

3. Marinović-Uzelac, Ante (2001): Prostorno planiranje, Dom i svijet, Zagreb,

4. Mihaljek, Dubravko (2005): Free movement of capital, the real estate market and tourism: a blessing or a course for Croatia in its way to the European Union, in: Croatian accession to the European Union, Faching the Challenges of negotiations, Zagreb, Institut za javne financije and Friedrich Ebert Stiftung, s. 185 –228

5. Štambuk, Maja (1997): Modernizacijski procesi i društvene promjene u hrvatskim ruralnim sredinama, diss. doc. Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb

6. Štambuk, Maja (2002): Selo i modernizacija: kratka povijest nesporazuma, u: Prostor iza, Zbornik br. 1.7, (ur. M. Štambuk, I. Rogić, A. Mišetić), Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, str. 9-28.

7. The Territorial State and Perspectives of the European Union (2006), Document, Towards a Stronger European Territorial Cohesion in the Light of the Lisbon and Gothenburg Ambitions – First draft, 26. June 2006.